

omgevingskwaliteit

door

VERDER MET DE VERKLARING VAN DAVOS

/ Raad voor Cultuur
/ College van Rijksadviseurs

3 maart 2020

beleid

integraal

Aan

Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
c.c. Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

Afzenders

Raad voor Cultuur
College van Rijksadviseurs

Geachte mevrouw Van Engelshoven,

Op 15 augustus 2019 heeft u de Raad voor Cultuur en het College van Rijksadviseurs gevraagd een gezamenlijk briefadvies uit te brengen over de implementatie van de Verklaring van Davos. Het is een veelomvattend onderwerp, dat de omgang met alle ruimtelijke opgaven in Nederland raakt. De kern van ons advies is: toon ambitie en neem het initiatief om interdepartementaal de uitgangspunten van de Verklaring van Davos te implementeren in het omgevingsbeleid, en voeg de daad bij het woord. Wij doen u daar een aantal aanbevelingen voor. De urgentie is groot om vanuit het Rijk actief bij te dragen aan het oplossen van actuele sociaal-maatschappelijke vraagstukken met ruimtelijke consequenties. Wij, de raad en het college, hebben daarom de vrijheid genomen ons advies ook te adresseren aan uw collega de Minister van BZK.

2 Aanleiding van uw adviesaanvraag is de zogenoemde *Verklaring van Davos*. Naar een kwalitatief hoogstaande *Baukultur* voor Europa. De Verklaring is een oproep om omgevingskwaliteit te bevorderen en is op 22 januari 2018 door alle Europese ministers van Cultuur is ondertekend. De bewust onvertaalde term *Baukultur*¹ wordt in de verklaring omschreven als *'elke menselijke activiteit die de gebouwde omgeving verandert. Hiertoe behoren zowel bestaande gebouwen, waaronder monumenten en andere cultuurhistorische elementen, als het ontwerp en de bouw van hedendaagse gebouwen, infrastructuur, openbare ruimten en landschappen'*. Het begrip staat voor kennis en kunde om de leefomgeving in te richten op een wijze die de omgevingskwaliteit verhoogt. Het gaat ook over regelgeving, procedures en betrokkenheid van de gebruikers, en het omvat alle schaalniveaus, van gebouwen tot cultuurlandschappen.

U vraagt wat ervoor nodig is om in Nederland de uitgangspunten van de Verklaring van Davos als vanzelfsprekend een onderdeel van de besluitvorming rondom ruimtelijke opgaven te laten worden, en wat wij u kunnen meegeven om de Verklaring te implementeren gezien wat er al gebeurt bij voortzetting van de Actieagenda Ruimtelijk Ontwerp en het erfgoedbeleid.

Wij zien in de gezamenlijke ondertekening van de Verklaring een startsein voor een dialoog op Europees niveau. Het is te prijzen dat u deze dialoog binnen eigen land op gang wil brengen met de adviesvraag. Bovenal is de Verklaring volgens ons een statement en een *'call for action'*. U vindt in dit briefadvies daarom voorstellen om een Rijksbureau voor Omgevingskwaliteit verantwoordelijk te maken voor het verbinden van de verschillende maatschappelijke opgaven die hun weerslag zullen hebben op stad en landschap, en om een aantal instrumenten en regelingen te verzwaren en een nieuwe, inhoudelijke lading te geven.

¹ De Duitse Bundesstiftung für Baukultur hanteert de volgende uitleg: *'Baukultur is essential for creating a built environment that is considered worth living in. In addition to social, ecological, and economic aspects, Baukultur also has an emotional and aesthetic dimension. Its creation, appropriation, and use are social processes that are based on a broad understanding about qualitative values and objectives'*.
www.bundesstiftung-baukultur.de/en/about-baukultur-1

De Verklaring van Davos schetst een zorgwekkende ontwikkeling van de omgevingskwaliteit. Er is sprake van *'karakterloze bouwwerken, het ontbreken van ontwerpwaarden, de afwezige zorg voor duurzaamheid, de toename van gezichtsloze ongebreidelde stadsuitbreiding en onverantwoord gebruik van de grond, de achteruitgang van de historische structuur en het verlies van regionale tradities en identiteit.'*

De remedie voor de gesignaleerde problematiek ligt volgens de Verklaring in *'een flexibele benadering die geworteld is in cultuur en die actief sociale cohesie bevordert, die gericht is op duurzaamheid van de omgeving en bijdraagt aan de gezondheid en het welzijn van iedereen.'* Wij stellen dat aandacht voor erfgoed en de ruimtelijke ontwerpdisciplines een belangrijke rol vervult bij al deze doelstellingen en een voorwaarde is voor het ontstaan van een hoge omgevingskwaliteit.

Verplichtingen en een moreel appel

De Verklaring van Davos doet een moreel appel en schept verplichtingen. Nederland heeft de Verklaring ondertekend en committeert zich daarmee aan implementatie van de uitgangspunten in het beleid en agendering ervan in de bouwpraktijk. Dat betekent dat het Rijk zich zal inzetten:

18. *Ervoor te zorgen dat de ideeën en beginselen van een kwalitatief hoogstaande Baukultur door alle belanghebbenden, waaronder andere bewindspersonen en het algemene publiek, vooral jonge mensen, als algemeen worden aanvaard en worden bevorderd, en de positieve invloed ervan op de samenleving op elke relevante en toepasselijke manier wordt onderschreven.*
19. *Beter beleid in te voeren dat het cultuurgerichte begrip Baukultur omvat en de visie van een kwalitatief hoogstaande Baukultur als belangrijkste beleidsdoelstelling te integreren.*
20. *Verdere acties en maatregelen die bijdragen aan het bevorderen en invoeren van de visie op een kwalitatief hoogstaande Baukultur te ondersteunen.*
21. *Er bij alle relevante belanghebbenden, zowel publiek als privaat, op aan te dringen de positieve invloed van een kwalitatief hoogstaande Baukultur op het algemeen welzijn te onderkennen en hun verantwoordelijkheid om bij te dragen aan de invoering ervan, in het bijzonder ten aanzien van de aan Baukultur gerelateerde investering, te erkennen.²*

² Verklaring van Davos.

De Raad voor Cultuur en het College van Rijksadviseurs zien de Verklaring van Davos als een Europees statement dat oproept om maatschappelijke uitdagingen aan te grijpen om omgevingskwaliteit te vergroten of in elk geval te behouden. Daaronder valt ook behoud en versterking van cultureel erfgoed, dat als drager van de identiteit van gebieden fungeert. Dit geldt voor heel Europa. Immers, de maatschappelijke uitdagingen van Nederland zijn veelal dezelfde als die in andere Europese landen. Of het nu over verstedelijking, mobiliteit, klimaatadaptatie of energietransitie gaat; elke opgave heeft een internationale dimensie waartoe Nederland zich dient te verhouden en te positioneren.

4

baukultuur en omgevingskwaliteit

Nederland is niet zo vertrouwd met het begrip ‘Baukultur’. Uiteraard kent Nederland een ‘cultuur van bouwen’, of een ‘bouwcultuur’, maar de meningen lopen uiteen over de inhoud en betekenis van dit begrip, zo blijkt uit de diverse gesprekken die de raad en het college hebben gevoerd ten behoeve van dit advies. Baukultur laat zich in onze ogen het beste omschrijven als de wijze waarop kwaliteit van de leefomgeving, of kortweg omgevingskwaliteit tot stand gebracht wordt. Wij hebben ervoor gekozen om in dit advies ons niet te focussen op de term Baukultur, maar ons gebruik te maken van omgevingskwaliteit, een term die ook in de Omgevingswet en de Nationale Omgevingsvisie (NOVI) wordt gehanteerd. De uit de Verklaring geciteerde artikelen 18 tot en met 21 blijven ook met het begrip omgevingskwaliteit duidelijk en goed overeind.

De actualiteit van de Verklaring van Davos is groot. In de huidige tijd strijden veel belangen om voorrang, zoals het economische, het sociale en het ecologische belang. Relatief nieuwe ruimteclaims, zoals voor de opwekking van hernieuwbare energie en voor klimaatadaptatie, maar ook bekende ruimteclaims voor verstedelijking, mobiliteit en natuur, vragen op verschillende bestuursniveaus om complexe afwegingen en keuzes. In een land waar de ruimte beperkt is, waar elke ruimtelijke ingreep een ingreep is in bestaande kwaliteit en erfgoedwaarden en vrijwel elke plek een mix van culturele, emotionele, ecologische en economische waarden vertegenwoordigt, levert deze kluwen bestuurlijke nachtmerries op. Zeker in de gedecentraliseerde ruimtelijke beleidspraktijk van Nederland, waarin provincies en gemeenten eigen verantwoordelijkheden en een hoge mate van autonomie hebben. Dit advies dient daarom ook het doel sectorale grenzen te overbruggen en samenwerking te stimuleren.

Uitvoering geven aan de Verklaring betekent bevorderen dat een hoge omgevingskwaliteit als algemene ambitie wordt aanvaard, beleid invoeren waarin die ambitie gestalte krijgt en zorgen dat de visie op omgevingskwaliteit in al het relevante beleid als belangrijkste doelstelling geïntegreerd wordt. Wij constateren dat het Rijk nog onvoldoende invulling geeft aan deze opgave. Deze observatie wordt bevestigd in de vele interviews die we ten behoeve van dit advies hebben afgenomen³.

Land van belofte

De Verklaring van Davos neemt hoofdzakelijk cultuur en erfgoed als vertrekpunt, meer nog dan de Nationale Omgevingsvisie (NOVI), de Uitvoeringsagenda van de NOVI en de aanstaande Omgevingswet, en stelt vanuit die positie het streven naar een hoge omgevingskwaliteit centraal. Hoewel cultuur en erfgoed nog geen vanzelfsprekende plaats in het ruimtelijk beleid innemen, kan worden geconstateerd dat hiervoor wel degelijk een solide basis is. Nederland heeft een eeuwenlange en rijke traditie in het bouwen, ordenen en beheersen van land en water. De methodieken en de civieltechnische, architectonische, landschappelijke en planologische resultaten hebben tot ver buiten Nederland bewondering ge oogst. De traditie van ruimtelijk ontwerp is een verdienstelijk exportproduct gebleken en een nationale trots.

³ De lijst met geïnterviewde deskundigen is opgenomen in de bijlage.

Er ligt een belofte in deze traditie: het vermogen om de samenhang van de dingen te beschouwen en daar in gezamenlijkheid aan te ontwerpen. In de beste Nederlandse traditie leiden maatschappelijke opgaven tot een extra kwaliteitsimpuls; door grote opgaven en zijdelingse ambities met elkaar te verbinden en op die manier meer maatschappelijk rendement te verkrijgen. Wij zijn ervan overtuigd dat er ook nu volop aanknopingspunten te vinden zijn om de huidige en aankomende transitie vorm te geven, zonder mens en milieu (verdere) schade toe te brengen. De mogelijkheden en kansen liggen voor het oprapen. Ook in deze opvatting worden we gesterkt door de observaties van de gesprekspartners; kenners, belanghebbenden, uitvoerders en beleidsmakers.

Teruglopende condities

Nederland heeft in de afgelopen decennia geprofiteerd van gericht kwaliteitsbeleid van het Rijk. Er zijn veel voorbeelden waarin interdepartementaal samenwerken aan ruimtelijke kwaliteit succesvolle resultaten opleverde, denk aan de programma's als het Belvedere-beleid voor cultuurhistorie en ruimtelijke ordening (2000-2009) en Ruimte voor de Rivier (2006-2018). Deze benadering werkte door op lagere schaalniveaus, bijvoorbeeld in de vorm van commissies ruimtelijke kwaliteit. Echter, het gevoel dat Nederland er goed voor staat neemt af. De condities waaronder gebouwd wordt aan de toekomst zijn niet meer te vergelijken met die waaronder deze langlopende projecten tot stand zijn gekomen; zowel bestuurlijk als financieel en in mens- en denkkraft. Veel overheden blijken onvoldoende invulling te kunnen geven aan hun rol als hoeder van omgevingskwaliteit en aan hun eigen opdrachtgeverschap. De voornaamste oorzaak is een gebrek aan kennis, kunde, middelen en ervaring met integraal ontwerpen en omgevingskwaliteit.⁴

Wij constateren dat ook het Rijk de laatste jaren onvoldoende handelt in de geest van de Nederlandse traditie waarbij de culturele component in alle opgaven zit. Ook wordt ons inziens het credo dat publieke ruimtelijke investeringen 'sober en doelmatig' moeten zijn gebruikt als excuus om belangrijke aspecten van onze integrale ontwerptraditie, al in de planvorming, over te slaan.⁵ De NOVI laat zich lezen als een poging van het Rijk om zich opnieuw te positioneren. Wij onderstrepen graag dat de NOVI een Rijksbreed instrument is, dat expliciet uitdaagt om integraal te opereren.

⁴ Zie ook de adviezen 'Brede blik op erfgoed (2017, Raad voor Cultuur en Raad voor de leefomgeving en Infrastructuur) en 'Met erfgoed meer ruimtelijke kwaliteit' (2019, Raad voor Cultuur), alsmede de adviezen *Ontwerp voor de toekomst* (2018, Raad voor Cultuur) en *Goed opdrachtgeverschap. Vragen naar de onbekende weg* (2012, Raad voor Cultuur).

⁵ Rijcken, T., Sober met Kwaliteit, *Dijkverbetering in de 21e eeuw*, 22-11-2019. www.flowsplatform.nl/#/sober-met-kwaliteit

Het Rijk heeft met de publicatie van de Ontwerp NOVI een nieuw kader voor de ruimtelijke toekomst van Nederland voorgesteld. De NOVI benoemt afwegingsprincipes, prioriteiten en een reeks van 21 nationale belangen, maar een visie op de culturele dimensie van de ruimtelijke opgaven ontbreekt. Een dergelijke visie is hard nodig, ook om op vragen te kunnen anticiperen uit niet-ruimtelijke domeinen, zoals de wijze waarop we met (ouderen)zorg, onderwijs en technologische ontwikkelingen omgaan. Uiteindelijk raken ook de kwesties in deze domeinen aan de ruimtelijke inrichting. Ze werpen in essentie ontwerp vragen op.

De grote maatschappelijke opgaven van nu zijn in Panorama Nederland⁶ al benoemd: klimaatverandering, de noodzakelijke overstap naar hernieuwbare energie, het nijpende tekort aan woningen, een gebrek aan duurzame vervoersopties en de noodzaak van de verduurzaming van de landbouw. Onder al deze transitie ligt een groeiende maatschappelijke ongelijkheid tussen groei- en krimpgebieden en binnen steden.

Eén nationale overheid

Deze transitie kunnen zó ingericht worden dat ze de omgevingskwaliteit vergroten en de groeiende ongelijkheid tegengaan. Daarvoor is een integrale werkwijze nodig die zich richt op de lange termijn, met een rijksoverheid die zich opstelt als rentmeester en zo de waan van de dag ontstijgt. Met die houding kan het Rijk aan de zijde van regionale en lokale overheden werken aan de uitvoering van de transitie. Voorwaarde is dat het Rijk zich nadrukkelijk profileert als een vanzelfsprekende en betrouwbare samenwerkingspartner. Dat veronderstelt dat de verschillende departementen samenwerken als één nationale overheid, die het gezamenlijke publieke belang vooropstelt. Op deze manier bieden de transitie een enorme kans om meer omgevingskwaliteit te creëren en komt een optimistische toekomst binnen handbereik.⁷ Deze houding zit in de Nederlandse cultuur van ruimtelijk handelen en is in feite de grondslag voor onze succesvolle ruimtelijke ordening.

Het Rijk kan met de uitvoering van de NOVI weer een voorbeeldstellende, geëngageerde en inspirerende rol aannemen. De Verklaring van Davos leent

⁶ Panorama Nederland (College van Rijksadviseurs, 2018) is een toekomstperspectief voor de ruimtelijke inrichting van Nederland. Het laat zien hoe de grote maatschappelijke vraagstukken van nu de sleutel kunnen zijn voor welkome, structurele verbeteringen in de toekomst.

⁷ Zie ook: advies Verbindend Landschap van de Rli (2016, p. 21) om het landschap centraal te stellen bij de ruimtelijke vormgeving van duurzaamheidstransities en die transitie juist te benutten om waardevol landschap, en daarmee meer omgevingskwaliteit te creëren. Ook de ECN en WUR (2017) stellen in een gezamenlijke verkenning dat het voor een succesvolle energietransitie nu al nodig is na te denken over de vormgeving van nieuwe energielandschappen naast en in het bestaande landschap. (Transities, Ruimteclaims en Landschap. Achtergrondstudie Frank van Dam, Alexandra Tisma & Jos Diederiks 15 februari 2019). De Raad voor Cultuur (met de Rli) betoogt hetzelfde in het advies 'Brede blik op erfgoed'.

zich uitstekend om het belang van een hoge integrale omgevingskwaliteit als doel te stellen en te promoten. Ze biedt een logisch verhaal dat erfgoed, ontwerp, civiele techniek en maatschappelijke opgaven met elkaar verenigt. Een interdepartementale aanpak door de ministeries van OCW, BZK, I&W, EZK en LNV in nauwe samenwerking met rijksdiensten als het Rijksvastgoedbedrijf⁸, Rijkswaterstaat, de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, is daarbij een voorwaarde voor succes.

8 **ons advies** Wat komt erbij kijken om waarlijk integraal en interdepartementaal te kunnen werken? Met de aanvraag voor dit advies heeft het ministerie van OCW het voortouw genomen in de implementatie van de uitgangspunten van de Verklaring van Davos in het omgevingsbeleid. Ons eerste advies luidt dan ook: toon ambitie en voeg de daad bij het woord. Verzamel binnen het Rijk voldoende kennis en kunde om integraal te opereren en werk instrumenten uit die dit beleid in de praktijk brengen. Uiteindelijk vraagt de implementatie van de Verklaring om een gezamenlijke inspanning. Het ministerie van BZK moet er zorg voor dragen dat de uitgangspunten in de NOVI landen en het ministerie van OCW moet erop toezien dat de culturele dimensie van het ruimtelijke beleid daarin stevig verankerd wordt.

Om als Rijk integraal te kunnen opereren en in te zetten op een hoge omgevingskwaliteit adviseren wij **meer denkkracht en inhoudelijke expertise op rijksniveau te creëren**. Dit kan door het instellen van een Rijksbureau voor Omgevingskwaliteit die door alle disciplines en vraagstukken heen invulling geeft aan de ambitie om te komen tot een Rijksbreed gedragen omgevingsbeleid. De belangrijkste taak is daarbij de diverse maatschappelijke opgaven die bij de verschillende ministeries belegd zijn te verbinden, bijvoorbeeld door scenario's en verkenningen. Binnen het bureau worden voldoende kennis en kunde gebundeld om de uitgangspunten van de Verklaring van Davos te verbinden met nationale, provinciale en gemeentelijke doelen tot één samenbindend omgevingsbeleid. De inzet van ontwerpkracht is hierbij cruciaal.⁹

⁸ Het RVB beheert ook de grote vastgoedportefeuille die eigendom is van het Ministerie van Defensie. Defensie treedt daarbij op als financier en stuurt vaak sterk op de inhoud. Bij de eerste voorlopers van de ARO was Defensie een van de ondertekenaars. Een gesprek met de vastgoedverantwoordelijken bij Defensie is vanuit perspectief van 'Davos' ook opportuun. De minister van OCW presenteerde in november 2019 onder meer een verkenning naar militair erfgoed waarbij ook nadrukkelijk om aandacht voor ruimtelijke aspecten (ontwikkelingsvisies) bij militair erfgoed gevraagd wordt, o.a. door het opstellen van ontwikkelvisies. Dat brengt ook RVB en Defensie weer in beeld als partner in omgevingsbeleid.
www.cultureelerfgoed.nl/publicaties/publicaties/2019/01/01/op-verkenning-2.0

⁹ In de sectoradviezen *Ontwerp voor de toekomst. Pleidooi voor creatieve reflectie op maatschappelijke vraagstukken* (2018) en *Met erfgoed meer ruimtelijke kwaliteit* (2019) van de Raad voor Cultuur, en *Panorama Nederland* (2018) van het College van Rijksadviseurs, bieden we handvatten aan om besluiten met ruimtelijke doorwerking gefundeerd te kunnen nemen.

Inzet en lading van bestaande instrumenten

Het doel van een hoge omgevingskwaliteit, met behoud en versterking van cultureel erfgoed als belangrijke component, vereist dat culturele en landschappelijke waarden integraal in transitieopgaven meegenomen worden. Veelal zijn dit zachte en moeilijk meetbare waarden. Omdat cultuur en landschap beeldbepalend zijn voor de leefomgeving, is het zaak om hiervoor aanvullend kwaliteitsbeleid en toegespitste toetsingskaders te ontwikkelen. Met onderstaande aanwijzingen doen wij concrete voorstellen hoe bestaande instrumenten anders kunnen functioneren om daar beter aan te beantwoorden.

1. De *Uitvoeringsagenda NOVI* is een uitwerking van de beleidskeuzes uit de NOVI, en is nu in de maak. De NOVI is Rijksbreed, dus uitgebracht namens alle departementen die te maken hebben met maatschappelijke vraagstukken met een ruimtelijke impact. Het Rijk dient daarom breed, als belanghebbende en als partij die het overzicht kan maken en bewaren, deel te nemen aan alle ‘tafels’ die transitieën begeleiden, zoals de Regionale Energiestrategieën (RESsen) die momenteel ontwikkeld worden. In het bijzonder de aan de NOVI verbonden Omgevingsagenda’s bieden kansen om de aanpak werkelijk integraal te maken. Ze vormen een nieuw ruimtelijk, integraal sturingsinstrument dat de verschillende omgevingsvisies – nationaal, provinciaal en gemeentelijk – met elkaar in verbinding brengt. Verschillende ruimtelijke transformaties en programma’s komen erin samen. Dat geldt voor de RESsen, maar bijvoorbeeld ook voor het Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport (MIRT). De gebiedsagenda’s van het MIRT gaan erin op. **Geef cultuur en landschap een volwaardige plaats in Omgevingsagenda’s, zodat concrete investeringsprojecten mede daarop geselecteerd, gedefinieerd en getoetst worden.** In een aantal gebieden waar veel opgaven samenkomen, worstelt men met het proces van het samenbrengen van alle transitieën en met de regievraag. Daarvoor is een bijzondere inspanning nodig. **Kies samen met medeoverheden concrete gebieden om gezamenlijk integrale uitwerkingen te maken. Verbind daar concrete doelen aan en meet de impact ervan.**
2. In 2021 moet een nieuwe *Actieagenda Ruimtelijk Ontwerp* (ARO) in werking treden. De Actieagenda, de opvolger van de Architectuurnota’s die tussen 1991 en 2004 van kracht waren, is te veel tot een verdeelsleutel verworden voor middelen die de bouwende ministeries beschikbaar stellen om ontwerpkracht in te zetten en opdrachtgeverschap te ontwikkelen.¹⁰ Het Ministerie van OCW en het Ministerie van BZK (Directoraat Bestuur, Ruimte en Wonen) zijn nu de

¹⁰ Doel: Inzet van ruimtelijk ontwerp bevorderen (bij opdrachtgevers). Brug slaan tussen omgevingsbeleid en cultuurbeleid door aan concrete opgaven te werken. Financiering: Vier miljoen euro per jaar in tien programmaonderdelen. Huidige deelnemers ARO: Ministerie van IenM (tegenwoordig opgesplitst in IenW en BZK), Ministerie van OCW, het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie, de Internationale Architectuur Biënnale Rotterdam, Architectuur Lokaal, het College van Rijksadviseurs, Het Nieuwe Instituut, het Ontwerpteam (O-team), de Technische Universiteit Delft mede namens de Technische Universiteit Eindhoven en Wageningen University & Research en de Academies van Bouwkunst in Nederland.

trekkers van de ARO, terwijl in het verleden alle bouwende ministeries hun handtekening onder het Architectuurbeleid zetten (tegenwoordig zouden in ieder geval IenW, EZK en LNV daaronder vallen). Om de samenwerkende overheden te voeden met inhoudelijke kennis en ontwerpkracht, zou de ARO op nationaal niveau weer tot een krachtig middel moeten uitgroeien. Het kan bovendien de NOVI vanuit een stevige culturele infrastructuur verrijken. **Benut de ARO daarom om te experimenteren met opgaven en (opnieuw) vertrouwen te kweken in de samenwerking met medeoverheden door ontwerpkracht in te zetten als driver voor het aanpakken van maatschappelijke opgaven.**

10

3. **Ontwerpkracht op lokaal schaalniveau:** Er is na de decentralisatie van het ruimtelijk beleid een enorme vraag ontstaan naar kennis, capaciteit en ervaring bij provinciale en gemeentelijke overheden. Die is bij de ene gemeente of provincie goed, en bij de andere gemeente matig of niet ingevuld. Dit vormt een risico voor de ruimtelijke samenhang van Nederland - er ontstaan ongemerkt eerste- en tweederangsgebieden. Omdat de definitieve besluiten bij het bouwen aan en inrichten van dorpen, steden en landschappen normaliter door gemeenten genomen worden, behoeft omgevingskwaliteit op lokaal niveau, van opdrachtverlening tot en met uitvoering, continue aandacht. De Omgevingswet stelt gemeentelijke adviescommissies verplicht als vervanging van huidige monumentencommissies, met de optie om het aandachtsveld te verbreden tot de kwaliteit van de fysieke leefomgeving.¹¹ Veel gemeenten werken al met een 'commissie ruimtelijke kwaliteit', waarin de monumenten- en de welstandscommissie zijn samengebracht. **Een integraal werkende commissie zien wij als een goede manier om omgevingskwaliteit op lokaal schaalniveau veilig te stellen.** Wij sluiten ons hiermee aan bij de opvattingen van de Tweede Kamer hierover. Hoewel er diverse instrumenten voor het stimuleren van goed publiek en privaat opdrachtgeverschap bestaan¹², presteren gemeenten en provincies nog te wisselend. De kwaliteit is té afhankelijk van individuen. Het Ministerie van OCW kan de kwaliteit van lokaal opdrachtgeverschap een impuls geven **door extra geld beschikbaar te stellen voor het stimuleren van ontwerpkracht.** Voor integrale gebiedsontwikkelingen, publieke gebouwen, infrastructuur en groenvoorzieningen adviseren we daarnaast voor Nederland **de mogelijkheden van de werkwijze van de Open Oproep Vlaanderen te onderzoeken.**¹³ Met deze aanpak ondersteunt de Vlaamse overheid gemeenten van opdrachtverlening tot uitvoering.

¹¹ Amendement Dik-Faber, Tweede Kamer, vergaderjaar 2014-2015, 33 962, nr. 80.

¹² Waaronder het Steunpunt Ontwerpwedstrijden van Architectuur Lokaal, de activiteiten van de Federatie Ruimtelijke Kwaliteit, diverse programma's van het Stimuleringsfonds voor de Creatieve Industrie zoals 'Anders werken aan dorp, stad en land' en de Rijksprijs Gouden Piramide.

¹³ De Open Oproep is één van de instrumenten die de Vlaams Bouwmeester aanbiedt bij het zoeken naar architectonische kwaliteit voor projecten van de Vlaamse en lokale overheden. Naast een voorbeeldige opdrachtgever is immers de juiste keuze van een ontwerper voor elk project van doorslaggevend belang.
www.vlaamsbouwmeester.be/nl/instrumenten/open-oproep

De Verklaring van Davos staat voor een *houding* die zorg en aandacht voor onze leefomgeving bepleit. Met deze houding, waarbij integraal werken en koppeling aan sociaal-maatschappelijke doelen voorwaarden zijn, is het mogelijk de in de Verklaring beoogde omgevingskwaliteit in Nederland te bereiken en te behouden. Door de huidige opgaven nadrukkelijk te verbinden aan een streven naar omgevingskwaliteit, krijgen ruimtelijke investeringen meer maatschappelijke betekenis en is de kans groot dat de resultaten bij zullen dragen aan een rijker, hechter en schoner Nederland.

De Raad voor Cultuur en het College van Rijksadviseurs leveren met dit advies het startschot voor de verdere discussie over de implementatie van de Verklaring van Davos. Wij adviseren de introductie van een Rijksbureau voor Omgevingskwaliteit die de drie aanbevelingen uit dit briefadvies verder kan uitwerken en kan omzetten naar een actieagenda. De Nationale Dialoog Bouwcultuur, die de Federatie Ruimtelijke Kwaliteit en Kunsten '92 organiseren op 5 maart 2020 en waaraan dit advies voedend is, biedt daarnaast een uitgelezen kans om de discussie hierover te voeren en de diverse betrokken partijen aan te sporen om tot actie over te gaan.

Wij benadrukken, zoals ook in onze eerdere adviezen, het belang van maatschappelijk geïnspireerd ontwerp, erfgoed als bron voor toekomstige ontwikkeling, en verbeelding voor het ontwikkelen van omgevingsbeleid. Zij zijn niet de spreekwoordelijke kers op de taart van ruimtelijke planvorming, maar dienen als gist in het brood. In de uitgangspunten voor de Verklaring van Davos zien wij dit bevestigd.

Floris Alkemade

Rijksbouwmeester

Daan Zandbelt

Rijksadviseur voor de
Fysieke Leefomgeving

Berno Strootman

Rijksadviseur voor de
Fysieke Leefomgeving

Marijke van Hees

voorzitter Raad voor Cultuur

Jakob van der Waarden

directeur Raad voor Cultuur

Bij de totstandkoming van dit advies is met kenners, belanghebbenden, uitvoerders en beleidsmakers in de ruimtelijke praktijk gesproken. De Raad voor Cultuur en het College van Rijksadviseurs is hen allen veel dank verschuldigd voor hun waardevolle inbreng in het advies.

Astrid Aarsen

senior beleidsadviseur & plv. directeur Federatie Ruimtelijke Kwaliteit

Esther Agricola

directeur Ruimte en Duurzaamheid Amsterdam

Peter van Assche

lector Academie van Bouwkunst Amsterdam

Fons Asselbergs

Rijksadviseur Cultureel Erfgoed (2004-2008)

Dirk Baalman

architectuurhistoricus en directeur Het Oversticht (1991-2015)

Riek Bakker

landschapsarchitect en stedenbouwkundige

Flip ten Cate

directeur Federatie Ruimtelijke Kwaliteit

Kees Christiaanse

architect-stedenbouwkundige en professor ETH Zürich

Jo Coenen

architect en Rijksbouwmeester (2000-2004)

Mels Crouwel

architect en Rijksbouwmeester (2004-2008)

Onno Dwars

directeur Ballast Nedam Development

Isja Finaly

hoofd instandhouding Vereniging Hendrick de Keyser

Dick van Gameren

decaan Faculteit Bouwkunde, Technische Universiteit Delft

Syb Groeneveld

directeur Stimuleringsfonds Creatieve Industrie

Niels Groeneveld

architect en partner Werkstatt

Dorine van Hoogstraten

adjunct-directeur MOOI Noord-Holland

Cilly Jansen

directeur Architectuur Lokaal

Hans de Jonge

vrn directievoorzitter Brink Groep

Patrick van der Klooster

leider Tenderteam Bouwfonds Property Development

Renée Koning

Directeur Gelders Genootschap

Chris van Langen

directeur Academie van Bouwkunst Rotterdam

Claudia Linders

hoofd Fontys Academy of Architecture & Urbanism

Eric Luiten

Spoorbouwmeester en Rijksadviseur Landschap en Water (2012-2016)

Jorrit Noordhuizen

landschapsarchitect en partner Nohnik

Jetske van Oosten

programmaleider ARO Stimuleringsfonds Creatieve Industrie

Laetitia Ouillet

directeur Strategic Area Energy, Technische Universiteit Eindhoven

Erik Pasveer

hoofd Stedenbouw gemeente Den Haag

David Rademacher

architect en partner Rademacher en de Vries

Bart Schoonderbeek

directeur Schipper Bosch

Fred Schoorl

directeur Branchevereniging Nederlandse Architectenbureaus

Vincent Taapken

oprichter/partner New Industry

Christopher de Vries

architect en partner Rademacher en de Vries

Caroline Warmerdam

teamleider Landschap & Cultuurhistorie Staatsbosbeheer

- AAARO, *Vier jaar Ontwerpkracht in Nederland*, Architectuur Lokaal e.a., 2016: www.arch-lokaal.nl/boek-vier-jaar-ontwerpkracht-in-nederland-aangeboden-aan-ministers-van-ienm-en-ocwconcept-vier-jaar-ontwerpkracht/
- *Brede blik op erfgoed*. Advies van de Raad voor Leefomgeving en Transport en de Raad voor Cultuur aan de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Den Haag 18 december 2017. www.rli.nl/sites/default/files/advies_brede_blik_op_erfgoed_def.pdf
- Dam, Frank van, Alexandra Tisma & Jos Diederiks, *Transities, Ruimteclaims en Landschap. Achtergrondstudies*. Planbureau voor de Leefomgeving, Den Haag, 15 februari 2019. www.pbl.nl/sites/default/files/downloads/Rapport_Transities_ruimteclaims_en_landschap_-_pdf.pdf
- Diverse artikelen en rapportages over *Baukultur* in de Bondsrepubliek Duitsland, Bundesstiftung für Baukultur: www.bundesstiftung-baukultur.de/en/about-baukultur-1
- *Europese Landschapsconventie 2000*. Conferentie Raad van Europa, Florence, Italië 20-10-2000
- Fred Feddes (red.), *Nota Belvedere, Beleidsnota over de relatie cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting*. Ministeries Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer en Verkeer en Waterstaat. Den Haag juli 1999.
- Hoogstraten, Dorine van, 'Baukultur - een Europees pleidooi voor kwaliteit in het bouwproces', in: *Toon, aandacht voor omgevingskwaliteit*, nr. 3, 2019
- *Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport (MIRT) 2007-2020*, Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, Den Haag: www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/ruimtelijke-ordening-en-gebiedsontwikkeling/meerjarenprogramma-infrastructuur-ruimte-en-transport-mirt
- *Met erfgoed meer ruimtelijke kwaliteit*. Sectoradvies Monumenten en archeologie. Raad voor Cultuur, Den Haag, maart 2019. www.cultuur.nl/upload/documents/tinymce/Met-erfgoed-meer-ruimtelijke-kwaliteit-1.pdf
- *Omgevingswet*: www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/omgevingswet
- *Ontwerp voor de toekomst. Pleidooi voor creatieve reflectie op maatschappelijke vraagstukken*. Advies Ontwerpsector, Raad voor Cultuur, Den Haag, 2018. www.cultuur.nl/upload/documents/adviezen/Ontwerp-voor-de-toekomst.pdf
- *Ontwerp Nationale Omgevingsvisie. Duurzaam perspectief voor onze leefomgeving*. Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Den Haag. Versie juni 2019. www.denationaleomgevingsvisie.nl

- *Open oproep, handleiding voor de publieke bouwheer*. Team Vlaams Bouwmeester, Brussel, 2013. vlaamsbouwmeester.be/sites/default/files/uploads/00_handleiding_web.pdf Zie ook: www.vlaamsbouwmeester.be/nl/instrumenten/open-oproep
- *Op Verkenning 2.0. Twee eeuwen militair erfgoed in het vizier*. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort, oktober 2019 www.cultureelerfgoed.nl/publicaties/publicaties/2019/01/01/op-verkenning
Bijlage bij: brief Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap aan de Tweede Kamer, 5 november 2019, *Visie Erfgoed uit de Tweede Wereldoorlog* www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2019/11/05/kamerbrief-inzake-visie-erfgoed-uit-de-tweede-wereldoorlog
- *Panorama Nederland. Rijker. Hechter. Schoner*. College van Rijksadviseurs, Den Haag, 2018. www.collegevanrijksadviseurs.nl/projecten/panorama-nederland
- Programma's *Ruimte voor de Rivier* (2006-2018): zie per jaar [zoek.officielebekendmakingen.nl/](https://www.officielebekendmakingen.nl/); zie verder: www.ruimtevoorderivier.nl/projecten/; zie voor de eindevaluatie: Martine Olde Wolbers [e.a.] / Berenschot, *Eindevaluatie Ruimte voor de Rivier. Sturen en ruimte geven*. In opdracht van Rijkswaterstaat, Utrecht 14 februari 2018.
- Provoost, Michelle, 'Rotterdam International Architectuurstad'. www.crimsonweb.org/spip.php?article224
- *Samen werken aan ontwerpkracht. Actieagenda Ruimtelijk Ontwerp 2017-2020*. Ministeries van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en Infrastructuur en Milieu, Den Haag, 2016. www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2016/12/14/samen-werken-aan-ontwerpkracht
- *Verbindend Landschap*. Advies van de Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur, Den Haag, november 2016. www.rli.nl/sites/default/files/advies_verbindend_landschap_webversie.pdf
- *Verklaring van Davos 2018. Naar een kwalitatief hoogstaande Baukultur voor Europa*. Conferentie van ministers voor Cultuur [Raad van Europa]. Davos, Zwitserland, 20-22 januari 2018.
- Vermeulen Windsant, Xander 'Ondertussen... in de EU'. www.archined.nl/2018/11/ondertussen-in-de-eu/

Raad voor Cultuur

Marijke van Hees (voorzitter)

Brigitte Bloksma

Lennart Booij

Özkan Gölpinar

Erwin van Lambaart

Cees Langeveld

Thomas Steffens

Liesbet van Zoonen

College van Rijksadviseurs

Floris Alkemade, Rijksbouwmeester

Berno Strootman, Rijksadviseur voor de Fysieke Leefomgeving

Daan Zandbelt, Rijksadviseur voor de Fysieke Leefomgeving

Projectteam

Klazien Brummel (Raad voor Cultuur)

Teun van den Ende (College van Rijksadviseurs)

Dorothee Koper-Mosterd (College van Rijksadviseurs)

Annet Pasveer (Raad voor Cultuur)

Corjan van der Peet (College van Rijksadviseurs)

**RAAD
VOOR
CULTUUR**

CRa
College van
Rijksadviseurs

